

NEWS

národní kontaktní centrum
ženy a věda

prosinec 2008

EDITORIAL

Milé čtenářky a čtenáři,

rozhodly jsme se Vás ve vánočním čísle trochu rozesmát a pobavit. Připravily jsme článek o humorných vědeckých cenách a výzkumech, které Vás zaručeně rozesmějí. Nám samotným z toho nakonec bylo trochu smutno. Uvědomily jsme si, že smysl pro humor našim vědcům a vědkyním bohužel často chybí a někdy platí rovnice: čím vyšší pozice, tím méně nadhledu.

V příloze Vám přinášíme rozhovor s ornitologem Tomášem Grimem, docentem olomoucké Univerzity Palackého, který o recesi a humoru ví své. Přesvědčil nás, že vědci nemusí být jen „asociální asketičtí suchaři zalezlí v laboratoři či muzeu“ a českou vědeckou komunitu obohatil o nominaci na cenu Ignáce Nobela.

Rády bychom Vám popřály, abyste úspěšně přežili vyplňování formulářů, výkazů, průběžných i závěrečných projektových zpráv a na konci roku si konečně odpočinuli.

Všem těm z Vás, kterým schopnost zasmát se neschází, přejeme krásné svátky a těšíme se, že se s Vámi budeme na stránkách newsletteru potkávat i v příštím roce.

Archimedes, Pascal a Newton hrají na schovávanou. Archimedes piká. Pascal se rozhlédne a hbitě se schová do křoví. Newton vezme klacek, do hlíny vyškrábne čtverec metr na metr a postaví se do něj. Nijak se neschovává. Archimedes dopiká, rozhlíží se kolem sebe. Samozřejmě, že ihned vidí Newtona a volá: „Deset dvacet Newton!“ Newton v klidu řekne: „Tak to teda ne! 1 Newton na metr čtvereční je přece Pascal!“

LETTER

SMĚJTE SE, DOKUD VÁS NĚCO NENAPADNE

Lidé mají často tendenci dělit svět, ve kterém žijí, na věci dobré a špatné. A stejně tak i většina cen a ocenění je navržena tak, aby hodnotila čistý úspěch, nebo naprostý propadák. Oceňují svého druhu extrémny – ať již v dobrém nebo zlém. Skřípec je cena za nejhorší literární překlad, Zlatou malinu obdrží nejhorší filmoví tvůrci, olympijskou medaili získají sportovci, kteří podají nejlepší výkon a Grammy přední hudební umělci. Svou cenu mají i nejhůře oblékané celebrity.

Ig Nobelova cena je jiná. Je to cena, která hodnotí zmatek, ve kterém velká většina z nás žije převážnou většinu svých životů. Život je spletitý a věci nejsou jen dobré a špatné. Někdy je těžké oddělit temnotu od světla a říci, kde je nahoře a dole.

A proto také uděluje časopis *Annals of Improbable Research* každý rok Ig Nobelovu cenu, pojmenovanou po Ignácovi, fiktivním bratrovi slavného fyzika, údajném vynálezci sody. O tom, že Ig cena má své pevně vydobyté místo na vědeckém poli, svědčí i skutečnost, že v porotě při jejím udělování sedí přibližně padesát uznávaných vědců, držitelů skutečných Nobelových cen a dalších osobností z celého světa. Ceremoniál se tradičně odehrává na Harvardově univerzitě v Cambridgeji a jeho průběh je stejně svérázný jako soutěž sama.

Většina lidí žádnou cenu za celý svůj život nezíská, protože možná nejsou ti nejlepší (případně nejhorší) ve svém oboru. Nicméně jsou lidé, kteří svými objevy přinutí ostatní lidi přemýšlet. A to jsou právě nositelé Ig Nobelových cen! Možná objeví něco, o čem si sami myslí, že je užitečné. Ale většinu z nás by ani nenapadlo, že

něco takového může existovat, protože je to zcela neočekávatelné a jiné než věci, se kterými jsme se kdy setkali. Takový je také často osud průlomových a zcela nových objevů. Lidé jsou takovým objevem nejprve překvapeni, pak reagují smíchem, případně výsměchem, a nakonec se některých z nich nad celou věcí zamyslí, protože v nich vyvolala otázky. A jsme u cíle a smyslu Ig Nobelových cen: ocenit výzkum, který lidi nejprve rozesměje a pak je přiměje k zamyšlení.

Skutečnost, že jste získali Ig Nobelovu cenu, by Vás jako vědce v žádném případě neměla ve světě vědy diskvalifikovat. Společnost svérázného výzkumu, která Ig Nobelovy ceny udílí, se drží principu v první řadě nepoškodit vědce samotné. A protože si zástupci výboru Ig ceny uvědomují, že na světě existují i takoví lidé, kteří zneužívají své autority a postavení k tomu, aby mohli jiné zesměšnit, odsoudit a ze své pozice moci potrestat, snaží se tento princip dodržovat. S nominovanými vědci konzultují, nkolik by jim výhra v soutěži přinesla profesionální potíže, a v případě, že taková možnost opravdu hrozí, cenu udělí jinému, stejně zasloužilému výzkumu.

V médiích jsou poněkud mylně ceny prezentovány jako opak opravdových „nobelovek“. Tady ovšem nejde o ocenění těch nejhorších výzkumů. Jde o poměrně jedinečnou událost ve vědě – ocenění výzkumů a výzkumníků, kteří se na svět dívají s nadhledem a kladou si netradiční otázky. Je to ocenění kreativity a fantazie. Během každoročního vyhlášení cen si navíc vědci dělají legraci sami ze sebe i z vědy jako takové, což se také tak často nevidí.

KUKAČČÍ VEJCE V HNÍZDĚ ČESKÉ VĚDY

Na začátku letošního roku byl v předním ekologickém odborném časopise *Oikos* publikován výzkum docenta Grima, ornitologa z Palackého univerzity v Olomouci, o možném vlivu společenské aktivity na publikační činnost ekologů. Společenskou aktivitou je zde konkrétně myšleno pití piva. Docent Grim byl za svůj výzkum, který zjistil souvislost mezi pitím piva a mírou publikační aktivity, nominován na cenu Ignáce Nobela, fiktivního bratra slavnějšího Alfréda.

Nutno říci, že závěry výzkumu Grimovu hypotézu potvrzují a snad i vysvětlují slabou publikační aktivitu českých vědců zvýšenou konzumací alkoholu.

Docent Grim, odborník na kukačky, si díky této recesi vysloužil kritiku části svých kolegů i nebyvalý zájem zahraničních médií.

Zajímalo nás, jak tato událost ovlivnila kariéru mladého vědce a jak muž, kterému rozhodně humor neschází, chápe smysl pro recesi a nadhled českých vědců.

Přestože jsme Tomáše Grima zastihli při výzkumu v argentinské pampě, ochotně nám odpověděl na pár otázek.

Zpracoval jste výzkum vlivu pití piva na publikační činnost českých ornitologů. Váš výzkum chápu jako recesi, která nicméně vznikla na reálném základě. Čtyřicet článků publikovaných v mezinárodních impaktovaných časopisech během dvaceti let není pro českou ornitologii právě vyznamenáním. Setkání se špičkovým odborníkem, který publikuje 20–30 článků ročně, Vás přimělo se zamyslet, co má na tento fakt vliv. Na to, aby to byla jen legrace, je to poměrně hodně práce, byla za tím ještě jiná motivace?

Hypotézu o vlivu pití piva na vědecký výkon nechtěně formuloval přední světový behaviorální ekolog A. P. Moller, když na můj dotaz ohledně nevykonnosti české ornitologie poznamenal: „Není divu, když musíte pít tolik piva, tak už vám nezbývá žádný čas na vědu“. Jeho postřeh mi přišel dostatečně bizarní a vtípný na to, abych k němu přistoupil jako „správný vědec“ – sesbíral jsem data, statisticky je zanalyzoval, sepsal rukopis pro odborné periodikum tak, aby přesně odpovídal suchému a rigidnímu jazykovému stylu odborných publikací. „Hodně práce“ to nebylo – stálo mě to asi dvě odpoledne – a docela jsem se pobavil. Motivace pro zveřejnění výsledků byly dvě, obě v podstatě vzdělávací (ostatně sám vyučuji na Palackého univerzitě). 1. Práce byla vzkazem české ornitologické obci: „Česká ornitologie je na tom neslavně, máme co vylepšovat“. 2. Teno článek posloužil jako lakmusový papírek pro ekologický výzkum obecně. Když jsem dokončil rukopis, uvědomil jsem si, že šance na přijetí by měla

být malá – práce byla založena na malém vzorku, byla pouze korelativní, nevzala v úvahu řadu možných matoucích proměnných atd. Vzápětí mi však došlo, že právě toto jsou typické problémy ekologických studií obecně. Docela mě pak pobavilo sledovat kolegy, jak na článku kritizují chyby, které sami páchají ve své práci, aniž by to nějak reflektovali. Inu, nic nového pod sluncem – tíisku v oku bližního vidíš a trám v oku svém nevidíš. Celá aféra kolem pivního článku pěkně ilustruje nepříjemný fakt: výsledky, které jsou očekávané a/nebo chtěné, jsou vědeckou komunitou nekriticky akceptovány, naopak výsledky nepříjemné jsou odmítány, ač jsou často založeny na solidnějším výzkumu než ty první. Taková kritika pak vynese na světlo problémy, které jinak bývají zamety pod koberec. Docela užitečná lekce nejen pro začínající vědecké novice, ale i pro zavedené profesionály, řekl bych.

Část Vašich kolegů i vědců z jiných oborů nesla výsledky Vašeho výzkumu poměrně těžko a měli Vám dokonce za zlé, že jste zneuctil českou ornitologii, případně i celou českou vědu. Ostudou české ornitologie může podle mého názoru být nanejvýš skutečnost, jak čeští ornitologové „hanebně“ málo publikují.

Máte naprostou pravdu – nejen českou ornitologii, ale jakoukoli vědu v jakékoli zemi může zneuctit jen jedna věc – a to její neschopnost produkovat kvalitní výsledky srovnatelné s mezinárodními standardy. To platí zcela obecně. Je třeba mít na paměti, že kdo dělá vědu, nese kůži na trh. Vědecká publikace je veřejnou informací – kdo publikuje nekvalitně, poškozuje si svou pověst sám. V konkrétním případě české ornitologie je pravda, že až do nedávné doby hanebně málo publikovala. Navíc to málo i v kvalitě většinou zaostá-

valo za úrovní, která je na západ od našich hranic běžná. Stačí nahlédnout na Web of Science. Celou situaci výstižně glosuje poznámka nejmenovaného pražského kolegy – některé přední postavy české ornitologie vytvořily v očích laiků a snad i profesionálů dojem, že ornitologie spočívá v publikování populárně-vědních knih pro veřejnost. Zdůrazňuji, že na popularizaci není nic špatného – sám ji pokládám naopak za zcela zásadní (laikům je třeba vysvětlit, za co byly utráceny jejich daňové prostředky, vědu je třeba propagovat atd.). Jinak bych ostatně neztrácel čas psaním desítek populárně-vědeckých článků sám. Ovšem udělovat za sebelepší popularizaci spojenou ale s nedostatečným vědeckým výkonem akademické tituly je, podle mě, zcela absurdní. Poněkud ironicky pak u nás laikové vnímají jako profesionální ornitology spíše ty, kdo vlastně žádný solidní vědecký výzkum na mezinárodní úrovni nikdy nedělali (opět viz Web of Science). Tragiku české ornitologie vnímá málokdo – ostatně v okresních přeborech se každý cítí jako mistr – než se ovšem podívá na olympiádu. Proto jsem použil „pivní výzkum“ jako netradiční, ale účinný nástroj, jak popíchnout české ornitology ke kvalitnější práci. Někteří mi skutečně sdělili, že „pivní výzkum“ pro ně byl motivací dělat svou práci lépe. Ať už je příčina jakákoli, dnes je na tom česká ornitologie nesrovnatelně lépe – každoročně vychází přibližně tolik článků co za dvě dekády, které jsem zahrnul do pivního výzkumu.

Ovlivnilo to, že jste veřejně upozornil na nízkou publikační činnost a citační index (a ještě to dal do souvislosti s pitím piva), Vaši pozici vědce? Lituji, že jste se do výzkumu pustil?

Pokud nějaký efekt byl, tak spíše pozitivní. Článek v *Oikosu* mi udělal slušnou re-

klamou, většina vědců je ostatně na podobné legrácky zvyklá. Od některých jsem dokonce dostal nabídky na spolupráci v „seriozním“ výzkumu. Jednu třeba právě včera na večeri s kolegy z univerzity tady v Buenos Aires.

Kolega z Izraele Vás nominoval na Ig Nobelovu cenu. Cenu, která oceňuje projekty, které pobaví a zároveň přimějí k zamyšlení; výzkumy, které se umí podívat na věc z nového úhlu pohledu a položit si otázku, která by nikoho nenapadla... Jak se cítíte jako potenciální laureát této ceny? Může to nějak negativně ovlivnit Vaše pozici vědce?

Jako potenciální laureát se necítím nijak – práci na tuto cenu bývá nominována spousta a těžko můžu konkurovat výzkumu o vlivu Mozartovy Malé noční hudby na růst kaprů či studii o vlivu počtů Oscarů na reprodukční úspěch amerických herců! Myslím, že Ig Nobelovu cenu vědci vnímají spíše jako reklamu pro svou práci i osobu – jinak by mě asi kolega, který je autorem posledně zmíněné práce, nepožádal, abych ho na cenu navrhl. Než nějaká cena je však pro mě důležitější zábava, kterou jsem si při pivním výzkumu užil.

Nadhled a humor, který projevují organizátoři Ig cen a který zjevně neschází ani Vám, jen stěží hledám u většiny českých vědců. Jaký to má podle Vás důvod? Proč se věda tváří tak důležité a vážně se všemi svými citačními indexy a měřítky hodnocení? Může to mít souvislosti s mocí a penězi, které okolo sebe soustřeďuje?

Česká věda se tváří důležitě nepochybně z více důvodů. Historická tradice rakousko-uherského kastovního systému (asistent, docent, profesor) má hluboké kořeny. V zahraničí nikoho nezajímá, jaké máte tituly, ale jaké máte výsledky. U nás to bývá bohužel často obráceně. Dalším důvodem absence humoru ve vědě nepochybně bude domnělá potřeba dokazovat veřejnosti či grantovým agenturám praktický význam výzkumu, a to prosím základního výzkumu. Tím se ovšem popírá samotný smysl základního výzkumu – probádávání dosud nepoznaných témat, což samozřejmě nelze naplánovat tak, aby z výzkumu vypadl balíček „k praktickému použití“. V neposlední řadě je třeba

se zmínit o obecném světovém trendu: „obal své výsledky auru výjimečnosti a důležitosti, jinak se neprosadíš“.

Obecně jistě platí, že současná věda je tvrdá soutěž, v sázce je hodně (peníze, pozice v zaměstnání, prestiž mezi kolegy i na veřejnosti), a tak není divu, že ani mnozí vědci nejsou prosti závisti, nevráživosti a až nezdravé soutěživosti – a ty s humorem moc dohromady nejdou. Někteří vědci vnímají nepředělený grantu či odmítnutí rukopisu jako tragickou událost spojenou se spoustou negativních emocí. Na druhé straně musím říci, že moje osobní zkušenost s vědci, kteří jsou skutečně úspěšní (tedy konkurenceschopní ve světovém měřítku), je opačná. Vědu vnímají jako zábavu, z odmítnutí grantové žádosti či rukopisu si hlavu nedělají, žijí normální životy se svými rodinami a přáteli – tedy žádní asociální asketičtí suchaři zalezlí v laboratoři či muzeu, kteří skuhrají, kdo byl asi ten recenzent, co jim odmítl jejich poslední veledílo. Myslím, že je docela logické, že neschopnost brát kritiku vlastní práce s nadhledem a humorem se vyznačují právě ti méně schopní a neúspěšní. Pravda bolí, i když je podána s humorem.

Tomáš Grim si spolu s nominací na cenu Ignáce Nobela vysloužil i jistou popularitu. Kdo se však v tomto roce stal skutečným nositelem této svérázné ceny?

Cenu za **archeologii** si odnesli dva brazilští vědci za experimentální studii prokazující, že pásovci mohou poškrábat archeologické vykopávky. Ig cenou v kategorii **výživa** byli oceněni Massimiliano Zampini z Itálie a jeho anglický kolega Charles Spence z Oxfordské univerzity za elektronickou modifikaci zvuku křupnutí bramborového lupínku s cílem vytvořit iluzi, že chips je čerstvější, než skutečně je. Cenu za **fyziku** si odnesl americký pár vědců za matematický důkaz, že pramen vlasů se do sebe časem nevyhnutelně zamotá. Objev, že blechy žijící na psech umějí skákat

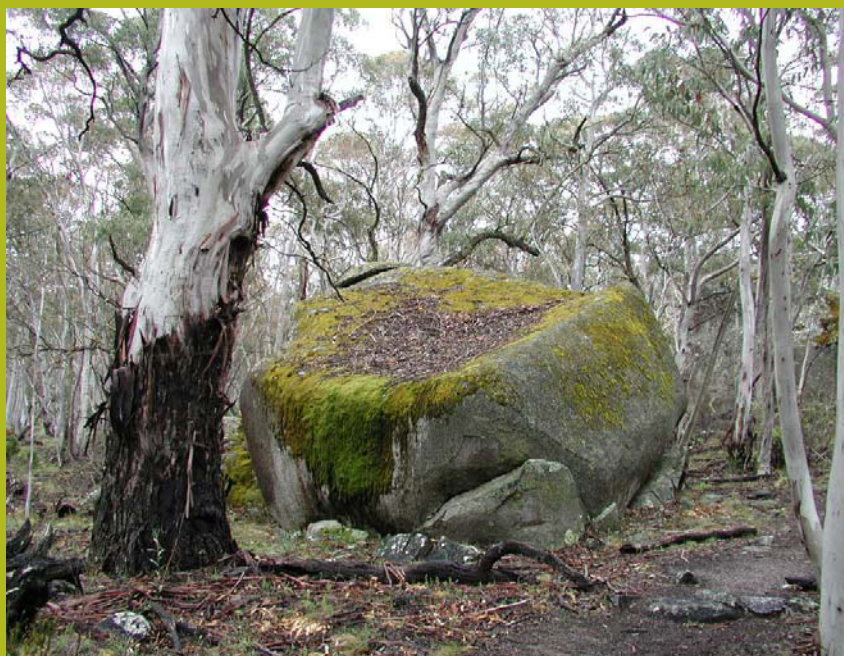

výše než blechy žijící na kočkách, dojde jistě v budoucnosti **biologie** svého docenění. Cenu **míru** získali hromadně občané Švýcarska za přijetí právní deklarace o tom, že rostliny mají svou hrdost, za což jim tleskáme. Už méně tleskáme držitelům stejného ocenění za rok 2007, kteří (zřejmě pod heslem Make Love, Not War) ve vojenské laboratoři v USA vytvořili plán s cílem vyvinout zbraň, která učiní nepřátelské vojáky vzájemně sexuálně přitažlivými – tzv. gay bomba.

V Čechách bychom hledali podobný vážně nevážný podnik stěží. Český klub skeptiků Sisyfos sice každý rok uděluje ceny Bludný Balvan (jejíž zkratka je BIB), v ní jde však podle našeho názoru o něco zcela jiného než o zdravou satiru. Skupina vědců a vědkyň, které mají v české vědě svou pevnou pozici, vyhlašuje ocenění za přínos jednotlivců i různých spolků k matení české veřejnosti a rozvoji blátivého způsobu myšlení. Spíš než ze sebe si dělají legraci z ostatních a zesměšňují ty, kteří hledí na svět jinak než striktně vědecky.

Jak napsal Václav Cílek v Hospodářských novinách: „Jako bludné kameny jsou označovány velké balvany, které k nám nesené v hmotě kontinentálního ledovce „zabloudily“ až ze Skandinávie. Kromě geologických známe rovněž metaforické bludné balvany. Jako bludný kámen v řečišti české poezie byl označen básník Jakub Deml i grafik Bohuslav Reynek. V tomto případě výraz bludný balvan znamená něco velkého, pevného a nepřehlédnutelného, s čím si nevíme rady. Jde ale zároveň o něco poněkud cizího, co vyčnívá nad běžnou malost. Bludné kameny tohoto typu jsou za života předmětem obdivu, útoků a kontroverzí, ale tříbí ducha a vedou k diskusím. Teprve další generace oceňují odvahu nejt běžnými cestami sterilních pravd a mýlit se způsobem, který je někdy plodný.¹

¹ http://ihned.cz/3-23737410-detektor-000000_d-10

NEWSLETTER prosinec 2008

Měsíčník newsLetter vydává bezplatně NKCŽV, projekt Sociologického ústavu AV ČR, financovaný v rámci programu EUPRO MŠMT (kód 1P OK 459). ISSN 1801–7339

Adresa redakce Linhartská 4, Praha 1 110 00

Redakce Kateřina Šaldová, Barbora Tupá

Grafika Anna Issa Šotolová

Příspěvky zasílejte na news@zenyaveda.cz

Objednávky NEWSLETTERu pošlejte na adresu redakce nebo volejte na tel.: 224 240 603